

СПОГАДИ

---

3 ПРОЖДИТИХ ЛІТ

Я — Ролик Василь Дмитрович, народився 18 лютого 1902 р. в селі Вільшана Прилуцького повіту на Чернігівщині в селянській козацькій родині. Мій батько, Дмитро Григорович, мав спадщину 5 десятин землі, хату, клуню, сарай, 1 корову, 1 коня на 5 душ сім'ї. Моя мама Ганна Василівна — козачка, рано померла від сухоти легенів, в 27 років, коли мені було 8 місяців від роду. Мій батько негайно одружився і подався працювати до міста, залишивши мене зі старшою за мене віком сестрицею Оксаною. Вихователями і навчателями нам стали бабуся, неписьменна, але роботяща та релігійна. Дід, козак, Григорій Назарович, був письменним, старшиною Вільшанської волості. Вже в 6 років умів непогано читати, писати, рахувати і дідусь улаштував мене учитися далі у 2-му класі земської школи. Завдяки відмінному закінченню школи та меценатству графа Милорадовича продовжував учитися в Прилуцькій 1-й вищепочатковій школі та з 1917 року в Ічнянській українській гімназії, яка випестувала мене свідомим українцем.

1. IX. 1919 р. Прилуцький відділ Народної освіти призначив мене завідуючим і навчителем школи у великому селі Гмирянці (що за 5 км від мого села Вільшана) без зарплати за працю. Три будинки земської школи цього села були замкнені, бо не знаходилося ентузіаста-навчителя працювати безплатно. З допомогою Гмирянківської сільради, 2-х священиків, прихожан оголосили про відкриття праці школи. Одноразово завербував ще 3-х колишніх учителів, що під час війни воювали прапорщиками (і були для більшовиків лише «золотопогонниками»), Учнів-переростків розсортиували по класах і школа запрацювала по 5—6 навчальних годин на добу, без канікул (за винятком літніх). Дисципліна була суворою. У листопаді 1919 р., на батьківських зборах, разом із сільрадою було ухвалено, щоб батьки кожного класу по черзі один день столували навчителя та внесли по 1 пуду збіжжя. Бідняків-батьків звільняли від цього податку.

Оця моя педагогічна праця й послужила стимулом для Прилуцького відділу Наросвіти відрядити мене на навчання до Ніжинського ІНО в 1923 р., який я успішно закінчив у 1926 р. Був 3 роки старостою курсу, представником свого курсу в факультетській комісії, в комісії по українізації інституту та державних установ Ніжина. Земляки-студенти організувались у бригаду вантажників на біржі праці по розвантаженню вагонів з дерева продукцією. За цю, переважно нічну, працю нам платили гірше, які ми негайно отоварювали ковбасою з хлібом, тут же їх споживаючи. Траплялося нашій бригаді тимчасово бути грубниками пічок аудиторій інституту.

У рідному селі Вільшана кожного разу на канікулах селяни звертались з проханням, щоб я допоміг поновити семирічну школу, яка не працювала. Погодився з цим — тільки по закінченні ІНО. У 1926 р. звернувся до Прилуцького відділу Наросвіти, там підтримали пропозицію відкрити школу, лише як самооплатну семирічку, яка могла б працювати виключно за рахунок батьків учнів. Одержав призначення завідуючого та навчителя. Виникло багато проблем. Сам будинок школи був двоповерховим, побудованим з дубини ще в 1912 році, стіни не обкладені цеглою, хоч село мало свій цегельний завод. З того часу не робилося ніякого ремонту, фарбування тощо. На той час в школі ледь-ледь утримувались чотири початкові класи. У кімнаті сторожа на 2-му поверсі діяв самогонний апарат. На апробацію виготовленого самогону збиралися на всю ніч голова сільради Лобода, голова комнезаму Парченко І. Т., лартсекретар Хамайко І. В. та інші. Під час служби Божої, на Великдень особливо, ці кати зі школярами, на чолі із завшколою алкашем-стукачем Оперянським Н. М. проводили «кошачі концерти» та інші неподобства (школа батьки кожного класу поруч церкви). Одно-го недільного дня, коли біля школи було людно, я викинув через вікно другого поверху згаданий самогонний апарат. Невдовзі, на виборах сільради, мене обрали її депутатом та керівником культурно-освітньої роботи на селі. Ось тут і довідався, що сільрада періодично продавала лісові ділянки селян на утримання школи, а насправді 70—80% їх пропивали. На моє щастя, якраз продали якісний дубовий лісок гро-

мадянці Покотило. Зумів ці гроші затримати та повернути на капітальний ремонт школи (обкласти цеглою стіни, все перефарбувати, поновити груби тощо).

Записалося вчитися в 5-й клас учнів-переростків віком 15—16 років 52 душі, і не тільки з Вільшани, а й із Гмирянки, Городні та інших. З Гмирянки прийшли мої колишні 9 хлопців, яких я вчив три роки тому. Зразу ж домовилися з цими переростками вчитися за програмою середньої школи, по шість і більше уроків щодня, без канікул (окрім літніх), без будь-яких порушень дисципліни (як з'ясувалося згодом, майже половина цього класу витримала іспити в інституті).

В учбовому 1927—1928 рр. семирічка, мала 5-й та 6-й класи. Вдався за допомогою до односельця Дм. Ант. Котеленця, що саме закінчив навчання в Петровсько-го — Розумовську сільгоспакадемію, він погодився працювати зі мною в 5—6 класах, а головне, школу перейменували на агрономічну семирічку.

Але ці всі мої педагогічні засади ніяк не вкладались в догми комсомольсько-партійної мафії. Ніби з рогу достатку поспалились на мене доноси, плітки від стукачів вільшанської партійної, комнезамівської, комсомольської організації, «учителів» до Прилуцько-жандармського ДПУ ВКП (б),

У лютому 1929 р. я був арештований Прилуцьким ДПУ, де слідчий Гайковський інкримінував мені український націоналізм, причетність до СВУ і т. п., терпів усі ці пекельні моральні та фізичні муки, знущання цього комуно-фашистського катівського слідства. Та, на моє щастя, позбавили мене цих тортур мої учні. Саме на той час в Прилуках відбувалися вибори депутатів до Верховної Ради Києва та Московії, — як в зал увійшли учні з батьками. Попереду — величезний портрет Петровського в рушниках (його писав мій учень Сергій Михайлович Бондар, нині народний художник СРСР, зараз живе в Петербурзі), поздоровляють з'їзд та депутатів, дарують цей портрет і одноразово слізю та щиро прохають цей з'їзд негайно визволити з пазурів ДПУ мене і вимагають побачення зі мною. Сталося нечуване! Виступив сам секретар обкому і з єзуїтсько-ленінською підлотою пообіцяв учням допомогти в їх проханні, а зараз, каже, — ідіть в ДПУ на побачення з навчителем. Учнів прийняли в клубі ДПУ, пригостили та весь час випитували, хто ж їх організував на цю подію. Учні-діти відповідали в одно, що самі подумалися до цієї затії. А я напередодні з півночі стояв «у стенки» до самого прибуття Гайковського, що якраз з погрозами умовляв мене: «Только подписать!» уже зрадагане «зізнання в злочині», як тут зненацька вбігає в кабінет сам начальник ДПУ Бершацький (єврей). Я відвернув очі від цих двох катів, як почув такий солоденький іудейський голосок Бершацького: «Василий Дмитриевич, к нам садитесь, есть хорошее для вас предложение». І підсунув мені стілець. «Вас пришли проведать ученики, вы должны сказать им, чтобы они не беспокоились, ГПУ, безусловно, разберется во всем и вас освободит». Відповів я йому так: «Я — Учитель прежде всего и, к вашему сожалению, не могу лгать вообще, а тем более детям, ученикам своим, и хуже всего — нести гнуснейшую чушь на себя». І відсунув подали від себе «состряпанное признание». Вбігли вартові, зразу ж відвели мене в карцер і жбурнули на цементу підлогу. А учням Бершацький сказав: «Он после обеда крепко заснул на своей кровати и очень огорчился, что вы все это затеяли и не доверяете ГПУ в его работе. Вот скоро разберемся, в чем дело и отпустим». У той-таки день мене перевели в Прилуцьку в'язницю. Допитам та катуванням настав кінець. Зате в тюрмі всі камери були переповнені так званими «глитайсько-терористичними бандами» від кожного села. Побачив я тут і вільшанських «бандитів» і серед них свого рідного молодшого брата Миколу. Кожної ночі цих мучеників розстрілювали в бані. Як правило, вже з ранку вся тюрма відала, за яким селом — черга на смерть... Вільшанцям випала на 17 серпня 1929 року. Я приготувався чатувати біля вікна своєї камери, на другому поверсі. Опівночі вивели їх із скрученими за слиною алюмінієвим дротом руками. Уздрівши брата, що дивився в мій бік, я несамовито, на все горло крикнув: «Прощай, Колю!». Він відгукнувся: «Прощай, брате!». Вікно сколихнув пострілі. Від непритомності я упав на підлогу. В'язні, які чули наші крики, підняли мене з підлоги і віднесли на нари. Відтоді цей останній діалог з братом, я частенько чую ночами, очі заливаються слізьми. Думається, що ось-ось ми зустрінемося з братом на тім світі і порозуміємося!

Вересневою ніччю етапом відправили мене до харківської в'язниці, згодом до московської Бутирки, а далі я потрапив на Попів острів. На цьому острові повністю закінчилася моя інавгурація на вже офіційно ствердженого раба ком фашистського СРСР, що дуже ясно і доступно довів нам представник від ДПУ (б) та Уряду СРСР тов. Курилко. Він сказав нам: «Здесь власть Соловецкая, жаловаться можно только моему Х... (показуючи те місце на галіфе) Прикажут с головой прыгнуть в бочку с дерьмом — быстро выполняй!». І в цей момент чотири священники принесли дві параші з «дерьмом», наочно демонструючи нам, що важить тут дисципліна. Потім нам дали по шматку глевкого хліба і ополоніку баланди — в кепку, в шапку, в хустину, а то й просто в підставлені жмені. Хто вихлюпнув зі жмень баланду на землю — тут же, під регіт вертухаїв, одержав, ополоніком по спині. Дістав ополоніком по ребрах і я. Отак ми підкріпилися за ціпу добу тепер уже соловецькими харчами і попрямували до пристані на Білому морі. Тут на нас чекав смердючий трюм пароплава «Глеб Покий», де людей набилосся, як оселедців у бочці. Цього «Глеба Покия»

хитапо на всі боки, зеки від качки блювали і валялися на забльованій підлозі. Так ми пливли цілу ніч, хоч тоді вже було двадцять градусів морозу. Згодом відкрилася льда трюму і почувалася приправлена лайкою команда: «Вылетай пулей наверх!». Насилу виліз, електричне світло засліпило очі: мороз, вітер. Людей старих витягали, а шість душ уже були мертвими. Погнали нас до лазні, постригли, одяг пропустили через вошобійку, загнали нас спати на горіщі цієї ж лазні. Як розвиднілося, погнали нас до Соловецького Кремля, до 13 роти, що мешкала в Преображенському соборі, на четвертому поверсі нар. Довідався, що я засуджений «Особым совещанием ГПУ на 3 года по ст. 54.10 УК УССР». Випадково зустрівся із прилучанином Максименком, що добре знав усю нашу рідню. Він працював в «Соловецьком обществе краеведения» з 1924 року, і саме завдяки його протезі я був рекомендований в це товариство. Приймальна комісія на чолі з проф. М. М. Виноградовим затвердила мене науковим співробітником, а моїм безпосереднім керівником став професор із Сорбонни, француз українського походження Санін Олексій Григорович, який ще за царату по революційній діяльності близько знався з Леніним (Ленін зумів виманити Саніна до Петербурга і незабаром заборонив його на Соловки, так що його дружина і діти навіть не знали, де він дівся).

Олексій Григорович проявив до мене батьківське піклування. Цьому сприяла й сама праця науковця та побут в гуртожитку поряд з його келією. У вільні хвилини він переучував мене з фізики, вищої математики, фізичної хімії, термодинаміки. Глибоко увів мені поняття про ентропію, так необхідні для інженерного мислення та інші знання. А коли в лютому 1932 року визволявся з Соловків, то надіслав рекомендацією-листом (французькою мовою) до знайомого йому професора Петроградського індустріального інституту, щоб допоміг мені стати студентом-заочником. Це вже в травні 1932 р. здійснилося. Я став працювати в Донбасі, на Єнакієвському металургійному заводі робітником і почав навчатися заочно.

Свого батька розшукав не у Вільшані, а в Прилуках, де він працював чорноробчим тютюнової фабрики. Мати брата Миколи (а мені мачуха) померла, не здолавши болю розстрілу сина. Ця трагедія була такою. Влітку 1930—31 рр. в хату з галасом, матюками вдерлася зграя мерзотників на чолі з партсекретарем Хамайком І. В., головою комнезаму Парченком І. Т., щоб вигнати із хати та села батька і матір як небажаних вступати до колгоспу. Батько умовляв почекати до похорону, бо мати, що лежала на печі, вже була напівжива. Натомість ці вурдулаки її з печі стягнули, кинули на санчата і батько з плачем самотужки повіз вмираною (на скору сухоту легенів) свою дружину до Прилуцької лікарні, що за 18 км від села. Але не довів до Прилук, бо хвора, викинута з тепла на мороз, зразу ж і померла. Збіглися люди, внесли покійницю в чужу хату, а батько подався до своєї оселі за дошками на довшину. Там йому надавали по потилиці, щоб не заважало більшовицькому усупільненню усього хатнього надбання (забрали коня, корову, підсвинка, курей та інше). Поховавши дружину, в одній свитинці та з ціпком у руці батько подався до Прилук.

Якось я довідався, що в Луганському ІНО є заочний відділ. Приїхав туди і виявилось, що цим сектором керує Пулинець, мій однокурсник по Ніжинському інституту. Крім нього, тут працювали ще Котляров, Кононенко з дружинами (теж однокурсники). Пулинець зарахував мене студентом 3-го курсу хімічного факультету. Я просив його, щоб дозволив мені зразу ж скласти іспит з термодинаміки (як найскладнішої дисципліни). На завтра під вечір проф. Войтенко і двоє з ним приймали від мене залік. Був тут і Пулинець. Мабуть, Войтенко хотів збити пиху з мене і запропонував найтрудніше, а саме — питання про «ентропію». Цей залік перетворився у мій із Войтенком диспут, що тривав півтори години. Закінчилось зарахуванням термодинаміки на «відмінно». Войтенко потиснув мені руку і заявив, що це перший подібний випадок. Потім спитав, де я слухав лекції з термодинаміки. Я відповів, що в Сорбонні, у проф. Саніна. Коротше, по весні 1934 року я одержав диплом цього інституту.

Парадоксально, що саме соловецька посвідка наукового співробітника сприяла тому, що мене призначили навчителем хімії Єнакієвської СШ № 2, кооперативного технікуму, заочного відділу Артемівського педінституту, а за сумісництвом й учбового комбінату при заводі. Зумів заощадити 3200 крб. на придбання садиби. Успішно виконав учбові заліки індустріального інституту за період з 1932 по 1937 рр. як «временно освобожденный заключенный» комуно-фашистського тоталітарного СРСР.

27 липня 1937 року згідно з рознарядкою ЦК КПРС № П51/94 від 3.VII.1937 р. (див. газету «Труд» за 4 червня 1992 р.) про міру покарання репресованих (по Донецькій області розстрілу підлягало 1000 чол., відправці в ГУЛАГ орієнтовно 3000) мене знову заарештували і засудили «тріюкою» на 10 років ув'язнення в ГУЛАГ, негайно етапували до станції Онохой на побудову залізниці Улан-Уде — Улан-Батор, де я з лопатою, киркою, ломом, тачкою не розлучався по 16 годин на добу (вже 23 травня 1938 р. ця магістраль функціонувала, працювало на ній 280000 в'язнів, по 1000 робітників на 1 км). Потім нас погнали на будівництво магістралі БАМ, де вже працювали мільйони зеків. У 1940 році мене терміново привезли на о. Свободний Амурської області на головний завод АЗ-8 БАМу і запропонували перекваліфікуватися на інженера-терміста. Я погодився, бо вже не осиливав норми земляних робіт

— на БАМі упав з трапа з тачкою землі, підвернув праву ступню і на все життя захворів деформуючим артрозом ніг. Через три місяці навчання, після іспитів спеціальна комісія присвоїла мені звання інженера-терміста і мене призначили наглядачем за усіма майстернями оборонного значення по ГУЛАГу на Далекому Сході. На нашому головному заводі вперше в СРСР стали відливати чавунні корпуси мін не в земляні форми, а в металеві, безперервним конвейером — круговим потоком. Слід зауважити, що робітники заводу були квінтесенцією робітничого класу СРСР, це були високопрофесійні ливарники, вагранщики, токарі, свердлярі, слюсарі, шліфувальники тощо. Працювати з такими людьми було дуже легко.

За весь час війни АЗ-8 не мав жодної рекламації, щодня боєпродукцію вагонами відправляли в діючу армію.

На заводі АЗ-8 я відповідав за механічну та хімічну якість металів, працював начальником підрозділу, здавав продукцію військовому відомству. Крайові, обласні, ГУЛАГівські партпрацівники одержували за цю працю численні нагороди, та тільки не робітники. Щоправда, 1947 року, у день мого звільнення з тюрми, мені дали квартиру і настирливо просили залишитися працювати на заводі вільнонайманим. Відмовлявся. Аж начальник 4 відділу генерал Петренко умовив мене, прямо сказавши, що як колишній в'язень, я не можу бути на волі, навіть якщо я звідси і вийду, мене незабаром заарештують знову і накинуть новий термін, то чи не краще залишитися тут працювати начальником підрозділу з пристойною зарплатою? У 1949 році мені віділили путівку на курорт до Ялти. А коли в 1956 році мене реабілітували, то, щоб міцніше прив'язати до ГУЛАГу, запропонували вступити до партії. Боже, який це був глум! До цього нещастя стало й трудніше працювати, бо новий контингент робітників був значно гірший від попереднього, а тут назрівав американсько-в'єтнамський конфлікт. Вирішив тікати, скориставшись виходом на пенсію. Діждався лютого 1963 року, подав заяву на звільнення і негайно виїхав із сімейством на Україну. Придбав оселю біля самого Дніпра і доживаю свого віку.

У 1949 році, вперше й востаннє, одружився з україркою, вчителькою англійської мови. Маю двох синів та шість онуків (з них чотири хлопці). Всього себе присвятив вихованню та навчанню синів. Обох довів до аспірантури. Старшого, Андрія, 1951 року народження, по агрономії, молодшого, Олексія (1955) по медицині, зараз він якраз захищає докторську дисертацію.

Із роду мого батька, Дмитра Григоровича Ролика, розстріляно: його рідного брата Олександра із сином Миколою, мого рідного брата Миколу, шуряка Івана Івановича Чміля (чоловіка моєї рідної сестри Оксани). На 10 років таборів ув'язнено мого рідного брата Василя, від голоду померло одинадцять різних родичів.

Щиросердечно признаюся, що писав експромтом, в заметушинні, бо вже дуже німецький, з нестерпними болями ніг (через артроз). Усі дати подій, прізвища катів, стукачів — безпомилкові (в листопаді 1994 року добився права прочитати свої кримінальні справи, привезли кур'єром прямо додому). Цікаво, що при арешті в 1937 році в мене забрали книги, різні документи та ощадну книжку на 3200 крб. Звернувся із заявою до Донецької Служби безпеки, щоб повернули взятє. Та нічого не вернули, за винятком грошей, що ними користувалася радянська влада 58 років. Одержав в сумі аж 14000 крб, що на сьогодні відповідає вартості кусня хліба старцеві (все листування зберігаю).

Аж жахаюся від байдужих та низьких культурно-духовних вимірів, в яких перебуваємо зараз. Майже кругом організоване цькування та шельмування всього українського. Діють згубно на розбудову державності, демократії, на нашу надію та віру.

І буду радий, коли ця моя незграбно написана заметушанина послужить хоч атомом на користь Україні, Тому розташовуйте цю «сировину» як Вам завгодно. Я вже в своєму 94-році життя, слава Богу, не зрадивши самому собі й рідному українському народові ні на граміну, ні на якийсь компроміс, незабаром подамся додому, на той світ.

Прощавайте, хай Вам щастить в усьому.

З широю повагою
Василь Дмитрович Ролик,
м. Гола Пристань на Херсонщині.
17 квітня 1995 року.

